

Rosa Montero

**OPASNO JE
BITI PRI SEBI**

Sa španjolskoga preveo
Matija Janeš

Zagreb, 2026.

*Za moje španjolske urednice, i vrlo drage prijateljice,
Elenu Ramírez iz Seix Barrala i Pilar Reyes iz
Alfaguare, iznimne profesionalke i lijepe, dobre i
mudre žene. Privilegij je imati vas blizu. Za veliku Anne
Marie Métailié, snagom čarolije i talenta pokretačicu
jedne od najistaknutijih izdavačkih kuća u Francuskoj,
i za Manuela Valentea, mojega sjajnog portugalskog
urednika i usto jako dobrog pjesnika. Za moje druge
španjolske i strane urednike, i za sve koji su radili na
mojim knjigama u Španjolskoj i izvan nje, redaktore,
djelatnike u marketingu, prodavače, djelatnike u
administraciji, tekliče. Za književnu agenciju Carmen
Balcells u cijelosti, za Lluísa Miquela Palomaresa,
Carin Pons, Maribel Luque, Glòriju Gutiérrez, Javiera
Martína, Ivette Antoni, Nuriju Coloma, Ramóna
Conesa, Carlesa Masdeua, Nuriju Rodríguez i sve
druge, moju braću i sestre na književnom putu:
volim vas. Za moje vrijedne prevoditelje, posebno
moje prijatelje Lilit Thwaites (engleski), Myriam
Sumbulovich, Iaiju Caputo i Brunu Arpaija (talijanski)
te Myriam Chirousse (francuski), troje potonjih, usto,
sjajnih romanopisaca. Za sve one knjižare koje toliko*

*volim, ali i za one koje još ne poznajem, velikodušne
anđele koji paze na moje knjige. Za knjižničare, ključne
kotačiće u kulturnom tkanju zemlje. I, nadasve, za
tebe koji me čitaš. Hvala, puno ti hvala. Bez vas ja
ne bih postojala. Vi ste moja obitelj tinte i riječi.*

Vidjevši s kakvom lucidnošću i dosljednošću pojedini
luđaci opravdavaju, pred samima sobom i pred
drugima, svoje sumanute zamisli, zauvijek sam
izgubio sigurnost u lucidnost svoje lucidnosti.

FERNANDO PESSOA

Prava je šteta što luđaci nemaju pravo razumno
govoriti o ludostima razumnih ljudi.

WILLIAM SHAKESPEARE

Moji obožavatelji misle da sam se izliječila,
ali ne; samo sam postala pjesnikinja.

ANNE SEXTON

Lizati bakar

Oduvijek sam znala da nešto nije u redu u mojoj glavi. Sa šest ili sedam godina svakoga bih dana prije spavanja molila mamu da sakrije malen ukras koji smo imali u kući, stravičan bakreni kotlić, uobičajen predmet iz jeftine suvenirnice ili čak poklon iz restorana. Molila sam je to ne zato što bi mi smetala ružnoća te starudije, što bi bilo pomalo čudno, ali na neki način otmjeno, nego jer sam negdje pročitala da je bakar otrovan, i bojala sam se da ću noću ustati u snu i stati lizati kotlić. Ne znam kako mi je to uspjelo pasti na um (s otegotnom okolnošću da nikad nisam bila sklona mjesečarenju), ali to je već tada čak i meni djelovalo pomalo čudno. Što nije spriječilo da se potpuno jasno zamislim kako ližem metal i da, prestravljena, neko vrijeme preklinjem majku da obvezno sakrije taj predmet na neko zabačeno mjesto, po mogućnosti uvijek na drugo mjesto, da mi bude nemoguće pronaći ga. Moja je mašta, kao što se vidi, uvijek išla svojim putem. I moja je divna majka vrlo ozbiljno pristajala i obećala da će ga dobro sakriti. Shvaćala je djecu na neki čaroban način, i zato sada mislim da se možda i njoj dogodilo nešto slično u djetinjstvu. Jer i ona je u glavi letjela.

Da sve bude gore, kad sam odrasla, saznala sam da bakar nije otrovan. To jest, ne toliko otrovan. Može nas otrovati, naravno, ali u velikim količinama i pri dugom izlaganju, i prvi su simptomi tek proljev i mučnina. Mogla sam dugo lickati nesretni kotlić, a da se ništa ne dogodi. To se vrlo često događa: polako odrastaš i jednoga dana najedanput saznaš da je nešto u što si čvrsto vjerovala u djetinjstvu bilo laž ili glupost. Život je stalno pisanje onoga jučer iznova. Dekonstrukcija djetinjstva.

Jedna od dobrih stvari koje sam polako otkrila s godinama jest ta da biti čudan nije uopće čudno, protivno onomu na što bi ta riječ upućivala. Zapravo, ono uistinu čudno jest biti *normalan*. U istraživanju Odjela za psihologiju Sveučilišta Yale u Sjedinjenim Državama, objavljenom 2018, tvrdi se, kad se malo promisli, nešto očito: da normalnost ne postoji. Jer pojam normalnosti statistička je konstrukcija izvedena iz onoga najčešćega. Za početak, to što je neko obilježje manje zastupljeno ne znači patološku abnormalnost, kao što je, primjerice, slučaj s ljevorukima (na svijetu ima samo između 10 i 17 posto ljevaka); ali usto, budući da je idealni uzor *normalnoga* pojedinca sašiven od prosjeka mnoštva opažaja, na planetu zacijelo nema ni jedne jedine osobe koja bi okupila sve vrijednosti. Svi skrivamo u dubini svojih srca neku razliku. Svi smo pomalo čudnjikavi, iako, istina je, neki više od drugih.

Ja bih čak rekla da biti malo čudniji od uobičajenoga uopće nije rijetko. Doista, to je često među tvorcima, s malim početnim slovom; među umjetnicima svake vrste, bili dobri ili loši. Upravo je o tome ova knjiga.

O odnosu između stvaralaštva i određene čudnovatosti. O tome ima li stvaranje kakve veze s halucinacijom. I o tome jesu li umjetnici skloniji umnoj neravnoteži, kako se slutilo od početaka vremena: “Nijedan genijalac nije se popeo visoko bez mrvice ludosti”, govorio je Seneka. Ili Diderot: “Kako samo sliče genij i luđak!” I pod genijem, naglašavam, treba razumjeti svaku vrstu kreativnog pojedinca, kakve god vrsnoće, jer uvjeren sam da najgori umjetnik i najuzvišeniji dijele isti osnovni umni ustroj. To je već naznačila veličanstvena (i depresivna) Clarice Lispector: “Poziv nije isto što i talent. Možeš imati poziv, a nemati talenta. To jest, možeš imati poziv, a ne znati kako ćeš ići.”

Vraćajući se pregršti manija među tvorcima, i da kao predjelo spomenem samo neke, reći ću da je Kafka, osim što je svaki zalogaj žvakao trideset dva puta, vježbao gol s otvorenim prozorom po oštroj studeni; Sokrat je uvijek bio u istoj odjeći, hodao je bos i plesao sam; Proust je jednoga dana legao u krevet i nije više ustao (isto su učinili, uz mnoge druge, Valle-Inclán i Urugvajac Juan Carlos Onetti); Agatha Christie pisala je u kadi; Rousseau je bio mazohist i ekshibicionist; Freud se bojao vlakova; Hitchcock jaja; Napoleon mačaka; a mlada kolumbijska spisateljica Amalia Andrade, od koje sam preuzela zadnja tri primjera fobija, u djetinjstvu je strahovala da će joj unutar tijela izrasti drveće jer je progutala sjemenku (primjećujem veliku sličnost s lizanjem bakra). Rudyard Kipling mogao je pisati samo vrlo crnom tintom, te mu se plavkasta crna boja već činila “zastranjenjem”. Schiller je spremao trule jabuke u ladicu svojeg stola jer, da bi mogao pisa-

12 ti, morao je njušiti trulež. U starosti, Isak Dinesen jela je samo kamenice i bijelo grožđe s pokojom šparogom; Stefan Zweig bio je opsjednut skupljanjem potpisa i slao je tri ili četiri pisma dnevno omiljenim mu osobama moleći ih potpis... Da ne govorim o Dalíju, koji je oduvijek bio kralj čudnovatosti.

No ja vjerujem da postoji još mnogo osoba koje su, iako se nisu profesionalno posvetile umjetnosti, jednako maštovite i manijakalne. Sjećam se prijateljice jednih svojih prijatelja, žene koja je djelovala izrazito smireno i razumno; jednog mi je dana rekla da uvijek prikuplja odrezane nokte i čuva ih u malenim kutijama za šibice, a kad se rastala, poslala je jednu od tih kutija bivšem mužu. Ta me je priča toliko potresla da sam je uključila u članak o neobičnim ponašanjima koji sam objavila u dnevniku *El País*, i, na moje iznenađenje, pisalo mi je više čitatelja koji rade isto. Čudnovatosti se gomilaju.

Zato sam uvjeren da su se mnogi ljudi zacijelo poistovjetili s prvom rečenicom ove knjige. Osobe koje su se odmalena osjećale različitima, čak i nepodobnima. I ne govorimo samo o manje-više bezazlenim manijama, primjerice o čupkanju i jedenju kože s prstiju (to se naziva dermatilomanija i ja je imam), nego i o onom golemom, neodređenom, strašnom i tamnom unutarnjem području koje običavamo nazivati ludilom. Bombastičan i ne baš pogođen naziv.

Više od tristo milijuna osoba na planetu pati od depresije, a najgore je što taj broj naizgled raste (između 2005. i 2015. ukupni broj oboljelih narastao je 18%). Oko 800 000 osoba godišnje se ubije (u Španjol-

skoj gotovo 4000). Jedan posto ljudi razvit će tijekom svojeg života neki oblik shizofrenije i 12,5% problema svjetskog zdravlja otpada na psihičke bolesti, što nadilazi slučajeve raka ili kardiovaskularnih tegoba. Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, jedna od četiri osobe na Zemlji bolovat će u nekom trenutku svojeg života od mentalnog poremećaja. Te su brojke potrebne, ali još su gore one koje se odnose na psihičko stanje umjetnikâ, osobito pisaca; mi smo, čini se, prvaci u ludosti. Da, znam da kad govorimo o mahnitim tvorcima, svi odmah pomislimo na krvavo Van Goghovo uho, ali različiti stručnjaci slažu se da likovni umjetnici manje pate od neubrojivosti, a glazbenici vrlo rijetko, dok smo mi koji se bavimo riječima skloniji umnim problemima. Prema jednom slavnom istraživanju psihijatrice Nancy Andreasen, sa Sveučilišta Iowa (Sjedinjene Države), pisci su podložni čak četiri puta većoj vjerojatnosti da će patiti od bipolarnog poremećaja i čak tri puta većoj vjerojatnosti da će bolovati od depresije od nekreativnih ljudi. Istina, ona pripisuje piscima i visoku razinu gorljivosti, ushićenosti i energije, koliko god to zvučalo paradoksalno (pozor na taj podatak: važan je i vratit ćemo mu se). Drugi istraživači, poput Jamisona i Schilkraudta, tvrde da 40-50% književnika i kreativnih umjetnika pati od nekog duševnog poremećaja. To je kao igra ruleta s olovnom kuglicom: velike su šanse da ti se posreći.

Meni se već posrećilo. Dio sam opće statistike, onih 25% osoba koje će tijekom svojeg života bolovati od nekoga mentalnog poremećaja, kao i, posljedično, posebne statistike prolupalih pisaca. Imala sam napade pa-

14 nike od sedamnaeste do tridesete godine, nasreću ne sve vrijeme, jer bi me prilično onesposobili za život, nego su se usredotočili na tri razdoblja, od kojih je svako trajalo godinu ili nešto duže: prvo, kako rekoh, sa sedamnaest godina; drugo s dvadeset dvije; posljednje s dvadeset devet. To moje, dakle, nije bila depresija, nego tjeskoba. Ali kad kažeš da si bolovala od napada tjeskobe, ljudi koji nisu plovili tim tamnim morem ne razumiju o čemu govoriš. Misle da želiš reći da si pod stresom, da se previše brineš zbog nečega, da te boli glava od mozganja. Vidim kako me gledaju i misle: aha, vidiš, i meni se to već dogodilo. Ali ne, nije im se dogodilo. Napad panike nešto je drugo. Nepoznata dimenzija, putovanje na drugi planet. Psihički poremećaj nagla je i neočekivana munja koja te pogodi. Njegovo razorno pojavljivanje ima neke sličnosti s ozbiljnim kućnim nezgodama. Zamislimo, na primjer, da se poskliznemo i padnemo u kadi i slomimo kralježnicu: samo sekundu prije toga život ti je bio uobičajen i uspravan, bezbolan i pravocrtan, kretao se od prošlosti prema tvojoj malenoj i bliskoj budućnosti (istuširati se, obući se i otići na posao, ili pak oprati zube i leći u krevet), a sekundu potom, nepredviđeno i neočekivano, nađeš se u vodoravnom položaju i slomljena, zaprepastena, nezaštićena, skršena neizrecivim bolom, izbrisana iz života i iz vlastite stvarnosti zadugo, ili čak zauvijek, ako je ozljeda teška. Eto kako te zaskoči mentalna kriza. Kao da dođe izvana i otme te.

Prvi put bila sam sama u blagovaonici obiteljske kuće; bilo je oko jedanaest navečer i gledala sam televiziju, bez previše zanimanja, možda zato što nisam imala